

پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی
سال هفتم، شماره پیاپی ۲۰، شماره اول، بهار ۱۳۹۷
تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۴/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۱/۲۶
صص ۶۵-۸۰

مطالعه کیفی مصرف قلیان در میان پسران جوان شهر جیرفت

حسین افراسیابی، استادیار، گروه جامعه‌شناسی دانشگاه یزد، ایران*
ضیاءالله امیرمحمدی، کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه یزد، ایران

چکیده

مصرف قلیان، به دلایل متفاوتی در سال‌های اخیر شیوع زیادی داشته است و پسران جوان، یکی از عمده‌ترین مصرف‌کنندگان آن به شمار می‌آیند. هدف این پژوهش، بررسی دلایل و زمینه‌های اجتماعی مصرف قلیان در بین جوانان شهر جیرفت است. این پژوهش با رویکرد کیفی و روش نظریه زمینه‌ای اجرا شده است. برای این کار، با ۴۷ نفر از جوانان شهر جیرفت که با روش نمونه‌گیری نظری و هدفمند انتخاب شده‌اند، مصاحبه‌های عمیق انجام شده و با شروع انجام مصاحبه‌ها در خلال آن، گزاره‌های معنادار و سپس، مفاهیم مربوط به آن مشخص شده است و بعد از آن، مفاهیم در مقوله‌ها دسته‌بندی شده‌اند. بعد از انجام کدگذاری باز، محوری و گزینشی، ۸ مقوله اصلی به دست آمده است که این مقوله‌های اصلی عبارت‌اند از: قهوه‌خانه در دسترس، مصرف جایگزین، تکمیل‌کننده، فشار دوستان، رهایی از نظارت خانواده، محیط نابسامان، مصرف در خانواده، کنجکاوی و هیجان. براساس مقولات به دست آمده، نابهنجاری چند دامنه به صورت مقوله اصلی از داده‌ها استخراج شده است و طبق مقوله‌های حاصل شده از اطلاعات، می‌توان گفت مصرف قلیان در زمینه اجتماعی و تعاملات متناسب با مصرف، شکل گرفته است و سپس رشد می‌کند.

واژه‌های کلیدی: قلیان، دخانیات، تنباکو، جوانان، روش کیفی.

مقدمه و بیان مسأله

قلیان، به شکل ابزاری برای دور هم آمدن و گذران وقت آزاد در سال‌های اخیر شیوع یافته و این ابزار در طول سالیان درازای در جامعه ایران و بسیاری از کشورهای عربی رواج داشته است؛ بنابراین، در سال‌های اخیر پژوهشگران در حوزه‌های سلامت، روان‌شناسی و علوم اجتماعی به این مسئله توجه کرده‌اند. بخشی از این توجه، به دلیل رشد مصرف‌کنندگان آن و بخشی نیز به دلیل پیامدهای زیان‌باری است که برای سلامتی مصرف‌کنندگان به دنبال دارد. مصرف قلیان یک روش قدیمی استعمال دخانیات به شمار می‌رود که در مبدأ آن اختلاف نظر وجود دارد. هند، ترکیه و ایران نخستین استفاده‌کنندگان از قلیان هستند. امروزه، این پدیده در بین جوانان به‌طور وسیعی رواج و محبوبیت یافته است (Hadidi & Mohammad, 2004:910). استفاده از قلیان، در کشورهای شرقی از دیرباز به‌صورت یک روش سنتی برای مصرف تنباکو شناخته شده، اما مصرف آن در ۲۰ سال اخیر به‌طور چشمگیری افزایش یافته است. محبوبیت قلیان به‌خصوص در سنین نوجوانی در حال افزایش است و آن را به شکل رفتاری اجتماعی و سرگرم‌کننده می‌دانند (Roskin & Aveyard, 2009:9). قلیان، در ایران همانند بسیاری از کشورهای خاورمیانه، یکی از وسایل تفریح رایج محسوب می‌شود که برای حذف آن از اماکن عمومی و قهوه‌خانه‌های سنتی تلاش‌های متعددی انجام شده است؛ اما تاکنون موفق نبوده‌اند. اوقات فراغت، از جمله مسائلی است که به قوی‌ترین شکل، با مصرف قلیان در نوجوانان و جوانان ارتباط دارد و بیشتر افراد برای سرگرمی و پرکردن اوقات فراغتشان قلیان می‌کشند (فکوهی و انصاری‌مهابادی، ۱۳۸۲: ۶۲).

بسیاری از افراد مصرف‌کننده قلیان، بر این باورند که دود قلیان کمتر از دود سیگار ضرر دارد؛ درحالی‌که ثابت شده دود قلیان مخلوطی از ۴۰۰۰ نوع ماده شیمیایی است که با بیش از ۴۰ نوع ماده سرطانی ترکیب می‌شود. نیکوتین، خون افرادی که هرروز قلیان می‌کشند، مانند خون افرادی

است که روزانه ۱۰ نخ سیگار استفاده می‌کنند (دهداری و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۴-۱۷) چنان‌که برخی برآورد کرده‌اند که مرگ‌های ناشی از مصرف دخانیات، ۶/۴ میلیون نفر در سال ۲۰۱۵ بوده است و تا سال ۲۰۲۰، دخانیات عامل ۱ مرگ از هر ۳ مرگ افراد بالغ خواهد بود (Heather et al., 1991: 86). خطر مرگ‌ومیر در مصرف‌کنندگان دخانیات ۸۰-۹۰ درصد بیشتر از افرادی است که این مواد را استعمال نمی‌کنند. آخرین بررسی کمیته مبارزه با استعمال دخانیات وزارت بهداشت درمان و علوم پزشکی نشان می‌دهد که در حال حاضر ۱۵ درصد از جوانان کشور، به‌طور مستمر قلیان مصرف می‌کنند که به دلیل دسترسی آسان به آن، احتمالاً سراغ دیگر مواد دخانی هم خواهند رفت. این آمار به این دلیل نگران‌کننده است که جامعه کنونی ایران، قلیان را به شکل وسیله‌ای برای تفریح استفاده می‌کند. سازمان بهداشت جهانی^۱ علت افزایش استفاده از قلیان در نوجوانان و جوانان را با درک اشتباه آنان در بی‌ضرر بودن مصرف قلیان نسبت به سایر روش‌های مصرف تنباکو مرتبط دانسته است. مطالعات انجام‌شده در زمینه مضرات قلیان، نشان داده‌اند که مصرف آن با افزایش خطر ابتلا به سرطان دهان، سرطان معده و سرطان مری، سرطان ریه، کاهش عملکرد دستگاه تنفسی و کاهش باروری ارتباط دارد (حاجی‌وندی و قانلی، ۱۳۸۴: ۸۳-۸۸).

مصرف قلیان، جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی نیز دارد. کشیدن قلیان، ریشه در آداب و فرهنگ مردم دارد و به‌صورت نشانه‌ای از حرکت اجتماعی در نشست‌های مردم، اعم از دوستان و اهل فامیل پذیرفته شده است. عواملی چون ارزانی نسبی، دسترسی آسان و نداشتن فعالیت‌های آموزشی برای مقابله با آن نیز بر مساعد شدن وضعیت استفاده از قلیان دامن زده است. بسیاری از افراد هزینه کشیدن قلیان را کمتر از سیگار می‌دانند و این خود، به گرایش گروهی از افراد منجر شده است که سیگار را ترک و قلیان را با آن جایگزین می‌کنند.

مصرف قلیان نیز همچون سایر کنش‌های انسانی در

^۱ WHO

اجتماعی بیشتر همراه بوده است. آنها در آخر به این نتیجه رسیده‌اند که دانشجویان مصرف‌کننده قلیان، در مقایسه با افراد غیرمصرف‌کننده، برای مصرف سیگار بیشتر آمادگی دارند. لیا و همکاران^۳ (2013) در مطالعه‌ای «به توصیف و ارزیابی شیوع استفاده، الگوهای مصرف و ادراک در زمینه قلیان در میان جوانان» توجه کرده‌اند و یک نظرسنجی در سراسر کشور کانادا در میان دانش‌آموزان کلاس ۹-۱۲ در بین ۹ استان انجام شده است. هدف این مطالعه، ارزیابی چند نظرسنجی ملی از مصرف قلیان در میان جوانان بوده و به باور پژوهشگران، مصرف قلیان نسبت به سیگار کمتر مضر است و مقدار زیادی از پول خرج هفته، برای مصرف قلیان هزینه می‌شود. رابین^۴ (2013) در مطالعه‌ای آینده‌نگر درباره «کشیدن سیگار، قلیان و ماری‌جوانا در بین زنان سال نخست کالج» نشان داده‌اند که دوره پیش‌دانشگاهی آغاز استفاده از قلیان و سیگار بوده و کشیدن ماری‌جوانا آغازگر مصرف سیگار و قلیان بوده است. فیلدر و همکاران^۵ (2012) در تحقیقی با عنوان «شیوع و شروع مصرف سیگار، تنباکو و قلیان در میان دانشجویان دختر سال نخست: مطالعه طولی یک‌ساله» به این نتیجه رسیده‌اند که مصرف‌کنندگان قلیان و سیگار، قبل از ورود به دانشگاه حدود ۲۹ درصد بوده‌اند و بعد از ورود به دانشگاه به ۴۵ درصد افزایش پیدا کرده‌اند. بیشترین میزان شیوع مصرف قلیان و سیگار نیز در ۲ ماه ترم نخست دانشجویان رخ داده است. استرلینگ و همکاران^۶ (2011) در پژوهش خود «بررسی استفاده‌کنندگان از قلیان در میان نوجوانان در آمریکا» این موضوع را ارزیابی کرده‌اند. طبق نتایج حاصل‌شده، مردان و سفیدپوستان و افرادی که در زمینه مصرف سیگار یا دیگر موارد سابقه داشته‌اند، بیشتر قلیان مصرف می‌کنند. همچنین، بین قهوه‌خانه‌ها و رستوران‌های عرضه‌کننده قلیان و استفاده‌کنندگان از آن، به‌طور معناداری رابطه وجود دارد.

چارچوب تفسیر و معنای ذهنی فعالان اجتماعی توضیح داده می‌شود. در این رویکرد، آنچه اهمیت اساسی دارد، نحوه نگاه و تلقی جوانان درباره قلیان است. پژوهش حاضر، با روش کیفی و با هدف کشف زمینه‌های مصرف قلیان از دیدگاه جوانان ساکن در شهر جیرفت انجام شده است. جیرفت از شهرهای استان کرمان است. جمعیت جوان این شهر، همچون سایر شهرهای ایران، چشمگیر و در سال‌های اخیر، رشد قهوه‌خانه‌ها در آن مشهود است. بسیاری از جوانان و خانواده‌ها اوقات آزاد خود را با مصرف قلیان می‌گذرانند. آمار دقیقی از تعداد مصرف‌کنندگان قلیان در این شهر در دست نیست؛ اما تعداد محدود نیز پیامدهای منفی به‌ویژه در میان جوانان به دنبال خواهد داشت. این مطالعه، به دنبال این است که دلایل و زمینه‌های مصرف قلیان را از نگاه خود جوانان و از طریق همراه شدن با جهان ذهنی آنان ارزیابی کند.

پیشینه پژوهش

در سال‌های اخیر، رواج مصرف قلیان توجه رشته‌های مختلف، از جمله متخصصان سلامت و جامعه‌شناسان را به مطالعه مصرف‌کنندگان قلیان جلب کرده است. پریمارک و همکاران^۱ (2013) «شیوع قلیان در بین دانشجویان دانشگاه آمریکا» را بررسی کرده‌اند. طبق نتیجه حاصل از این مطالعه، مدت زمان استفاده از قلیان به‌اندازه مدت زمان استفاده از سیگار است. آگاهی از ضرر، آگاهی از اعتیادآور بودن، مقبولیت اجتماعی و محبوبیت آن، با کشیدن قلیان مرتبط است.

هاینز^۲ (2013) در تحقیقی با عنوان «بررسی جامع کشیدن قلیان در دانشجویان دانشگاه» به این نتیجه رسیده‌اند که کشیدن قلیان نسبت به مصرف سیگار، در بین تعداد بیشتری از دانشجویان محبوبیت دارد. نسبت به مصرف سیگار، آسیب کشیدن قلیان کمتر درک شده و با پتانسیل اعتیاد و تأیید

³ Leia et al.

⁴ Rabin

⁵ Fielder et al.

⁶ Sterling et al.

¹ Prymark et al.

² Heinz

همکاران (۱۳۹۱) مصرف سیگار و قلیان و علل گرایش به مصرف این مواد در دانشجویان علوم پزشکی تهران را بررسی کرده‌اند. براساس نتایج این مطالعه، اصلی‌ترین علت مصرف سیگار و قلیان، تفریح و سرگرمی است. آقاملایی و زارع (۱۳۸۶) در مقاله خود «الگوی استعمال سیگار و قلیان در جمعیت بزرگ‌تر از ۱۵ ساله بندرعباس» به این نتیجه رسیده‌اند که الگوی استعمال سیگار در جمعیت مدنظر، با بیشتر مطالعات مشابه در این زمینه مطابقت دارد؛ اما استعمال قلیان در مقایسه با دیگر مناطق کشور، به میزان چشمگیری بیشتر است. مؤمنان و همکاران (۲۰۰۷) در مطالعه‌ای با عنوان «الگوی مصرف قلیان در بین نوجوانان دانش‌آموز» چنین نتیجه گرفته‌اند که پسران بیشتر از دختران قلیان مصرف می‌کنند. در این مقاله، مصرف‌کنندگان به ترتیب قلیان را همراه با خانواده و دوستان کشیده بودند. مجدزاده و همکاران (۱۳۸۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی کیفی گرایش مردم هرمزگان به استعمال قلیان و راه‌های مناسب مبارزه با آن» با استفاده از روش گروه متمرکز نشان داده‌اند که معمولاً قلیان به صورت دسته‌جمعی استفاده می‌شود و رفتاری اجتماعی است. عوامل مساعدشدن استفاده از قلیان، ارزانی نسبی، دسترسی آسان و وجودداشتن برنامه‌های آموزشی علیه آن بوده است.

مروری بر نظریه‌ها

در زمینه مصرف مواد و دخانیات، نظریه‌های متعددی از طرف جامعه‌شناسان و روان‌شناسان مطرح شده است. مرور نظریه‌ها قبل از گردآوری داده در تحقیقات کیفی ضرورت ندارد؛ اما با هدف دستیابی به حساسیت نظری در ادامه مطالب برخی از نظریه‌های این حوزه مرور شده است.

براساس نظریه نقش، احتمال مصرف و وابستگی به دخانیات و مواد در افرادی بیشتر است که: ۱- به مواد وابستگی‌زا دسترسی داشته باشند، ۲- از ممنوعیت استفاده از مواد مخدر رها باشند و ۳- فشار نقشی یا محرومیت نقشی در آنها وجود داشته باشد. منظور از محرومیت نقش، واکنش به

جاوید و همکاران^۱ (۲۰۰۸) مطالعه‌ای با عنوان «آگاهی و نگرش دانشجویان نسبت به قلیان در پاکستان» انجام داده‌اند. دلایل مرتبط با مصرف قلیان، به ترتیب شامل پرکردن اوقات فراغت، فشار گروه همسالان، رفع خستگی و استرس است و بیشتر مشارکت‌کنندگان، قلیان را نسبت به سیگار کم‌خطرتر در نظر گرفته‌اند. به‌طورکلی، رفع خستگی، پرکردن اوقات فراغت و فشار گروه همسالان، به‌صورت رایج‌ترین دلایل برای افزایش محبوبیت استفاده از قلیان در بین دانشجویان پاکستان شناخته شده است. سهراب‌زاده و پرنیان (۱۳۹۴) پژوهشی با عنوان «مطالعه کیفی مصرف قلیان در بین دختران و زنان جوان شهر شیراز» انجام داده‌اند. مطابق نتایج این مطالعه، پاسخگویان به دلایل دوست‌محوری، برابری‌گرایی، لذت‌گرایی، تغییر الگوی فراغت و فشار و درماندگی به مصرف قلیان روی آورده‌اند. جهان‌پور و همکاران (۱۳۹۳) درباره علل گرایش به مصرف قلیان در بین جوانان و نوجوانان شهر بوشهر، با تکنیک مصاحبه نیمه‌ساختاریافته پژوهش کرده‌اند. مهم‌ترین مضامین مستخرج از این مطالعه، نفوذ فرهنگ، بستر مهیا، جذابیت‌های حسی، باور غلط و سختی در ترک بوده است. اراضی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «مقایسه میزان استعمال سیگار و قلیان در بین دانشجویان تربیت‌بدنی و غیر تربیت‌بدنی» مهم‌ترین علت گرایش به مصرف را در پسران، ارتباط صمیمانه با دوستان قلیانی و سیگاری و در دختران، تفریح و سرگرمی عنوان کرده‌اند. دهداری و همکاران (۱۳۹۱) دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تهران را درخصوص عوامل مؤثر بر مصرف قلیان با روش پرسش‌نامه سنجیده‌اند. نتایج مطالعه نشان می‌دهد ۲۹ درصد افراد مدنظر قلیان می‌کشیده‌اند. مهم‌ترین عوامل مؤثر بر مصرف قلیان از دیدگاه این دانشجویان، به ترتیب شامل پرکردن اوقات فراغت، مقرون‌به‌صرفه بودن، کاهش اضطراب، رفع خستگی، دسترسی به قلیان و داشتن دوستان قلیانی است. رضاخانی‌مقدم و

^۱ Javeyd

ناکارآمدی جدی نظام کنترل اجتماعی در دو مقیاس خانواده و جامعه و از جمله، وجودداشتن عوامل اقتدار و الگوهای نقش می‌داند (سلیمی و داوری، ۱۳۸۵: ۳۲۴). همچنین، براساس نظریه محیط اخلاص گر، می‌توان گفت مصرف‌کنندگان مزمن مواد از بدترین محله‌ها و متعلق به خانواده‌هایی هستند که به بیشترین حد گسستگی دچار بوده‌اند و نیز این محله‌ها پرجمعیت هستند (Chein, 1966:58).

کانون توجه نظریه یادگیری شیوه‌های فراگیری کچ‌روی است و درباره این مضمون در قالب‌های متفاوتی از جمله جامعه‌پذیر شدن فرد در خرده‌فرهنگ‌های ناهم‌نوا بحث کرده‌اند. اساس این نظریه این استدلال است که در جوامع امروزی باوجود خرده‌فرهنگ‌های بسیار متفاوت، در موارد بسیار، رفتاری ممکن است براساس هم‌نواپی با هنجارهای یک خرده‌فرهنگ خاص صورت بگیرد و بیرون از آن خرده‌فرهنگ، کچ‌روانه تلقی شود. برای مثال، ممکن است بر یکی از اعضای یک باند تبهکار جوان، فشار زیادی وارد آید تا برای اثبات شایستگی خویش، اتومبیلی را بدزد (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۳۹-۴۰).

نظریه پیوند افتراقی: فرض بنیادی کلوارد و اوهلین آن است که افراد متعلق به طبقه کارگر یا خرده‌فرهنگ‌های اجتماعی و اقتصادی فرودست، معمولاً طالب دستیابی به موقعیت به شیوه‌های قانونی‌اند؛ اما جامعه فرصت‌های مشروع رسیدن به هدف را از آنان دریغ می‌کند. حاصل این محدودیت، نومیادی جدی افراد از نیل به برخورداری‌های مشروع است و این وضعیت، احتمال پیدایش جرم را بسیار بیشتر می‌کند. کلوارد و اوهلین، هنگام بررسی راه‌حل‌ها و گزینه‌های احتمالی سازگاری با این فشار، به متغیرهایی توجه می‌کنند که این متغیرها قادرند به‌نوعی تعیین‌کننده آن گزینه‌ها باشند و این امر، نکته شایان توجه در الگوی فرصت افتراقی آنان است. در همین زمینه، به متغیر فرصت افتراقی با تفسیر در دسترس بودن فرصت‌های نامشروع یا کچ‌روانه، در زمان وجود فشارهای ساختاری توجه شده و مراد از آن، نوعی

پایان‌یافتن یک رابطه نقشی مهم و معنادار است. منابع ساختاری فشار و محرومیت نقشی را در نظام اجتماعی می‌شود یافت. به میزانی که این سه بعد باهم تلاقی کنند، احتمال بیشتری وجود دارد که وابستگی حاصل شود. در صورت تلاقی دو بعد، احتمال کمتری وجود دارد که مصرف‌کننده وابسته شود. احتمال رسیدن به آستانه وابستگی هنگامی بیشتر است که هر سه بعد فعال باشند. این نظریه اعتیاد، یک جنبه از وابستگی تلقی می‌شود و سوءمصرف مواد را جنبه دیگری از وابستگی به مواد تلقی می‌کند (Winick, 1974: 314).

شاو و مک کی^۱، در نظریه انتقال فرهنگی توجه خود را بر شکل‌گیری دو قلمرو زیستی کاملاً متمایز در حومه و مرکز شهر شیکاگو معطوف کرده‌اند که به ترتیب، دو منطقه مرفه و درگیر با فقر مفرط محسوب می‌شوند. طبق نتایج بررسی‌های آنها در طول هر دو دوره، به هر دو قلمرو مدنظر آنان، میزان زیادی از نقل‌وانتقالات جمعیتی تحمیل شده و گونه‌های متفاوتی از ترکیب‌های قومی را در خود پذیرفته است. همچنین، بررسی اوضاع و احوال مناطق فقیرنشین نشان می‌دهد جاذبه‌های خاص این مناطق، گروه‌های مهاجر و کم‌درآمد را به‌ویژه به طرف خود جذب می‌کرده است؛ یعنی گروه‌هایی که برای مقابله با دارودسته‌های بزهکار موجود در آن مناطق، توانایی نداشتند و همچنین، قادر نبودند تا از جامعه‌پذیر شدن فرزندان خویش در محیط جدید و هم‌نوا شدن آنان با ارزش‌ها و هنجارهای رایج در آن جلوگیری کنند. به نظر آن دو این وضعیت به تضعیف روزافزون نظام کنترل اجتماعی غیررسمی در میان این گروه‌ها می‌انجامد و دور شدن هرچه بیشتر فرزندان از والدین و علائق گروهی پیشین و همچنین، ملحق شدن آنان را به دارودسته‌های بزهکار آن مناطق در پی داشته است. آنها زندگی در این مناطق را با شکل‌گرفتن تمایلات کچ‌روانه مرتبط و گذشته از آن، در این مناطق، علت اصلی دوام و بقای سنت جرم را از هم‌پاشیدگی و

¹ Shaw & Mckee

در خود درونی نمی‌کنند؛ در نتیجه، در این دیدگاه پرسش اصلی را می‌توان این سؤال دانست که چرا مردم هم‌نوایی می‌کنند؟ (صدیق سروستانی، ۱۳۸۳: ۹۸).

روش پژوهش

برای اجرای این پژوهش، از روش‌شناسی کیفی و روش نظریه زمینه‌ای استفاده شده است. روش‌های کیفی را می‌شود برای به دست آوردن جزئیات دقیق از پدیده‌هایی نظیر احساس، فرایندهای ذهنی و هیجاناتی به کار گرفت که آموختن درباره آنها با استفاده از روش‌های متعارف پژوهشی دشوار است. مشارکت‌کنندگان ۴۷ نفر از جوانان مصرف‌کننده قلیان در شهرستان جیرفت هستند که برای انتخاب آنان از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. در این مقاله، از شیوه نمونه‌گیری هدفمند با روش‌های بیشترین تنوع و گلوله‌برفی استفاده شده است. برای دسترسی به نمونه مدنظر، ۵ قهوه‌خانه در منطقه مرکزی شهر انتخاب و در ساعات مختلف به آنها مراجعه شده است. ضمن مشاهده رفت و آمدها و فضای تعاملی قهوه‌خانه، افرادی که حاضر به همکاری شده‌اند، در نمونه پژوهش قرار گرفته‌اند و در نهایت، با استفاده از معیار اشباع نظری درباره تعداد نمونه‌ها تصمیم‌گیری شده است. در این مرحله، با تعداد ۴۳ نمونه، اشباع داده‌ها حاصل شده و برای اطمینان از دقت نمونه‌گیری، تا نمونه ۴۷ نیز ادامه یافته است.

گردآوری داده‌ها: برای گردآوری داده‌ها از تکنیک

مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شده است. در این روش، مصاحبه‌گر با مطرح کردن موضوع مصاحبه، شرکت‌کنندگان را به صحبت در رابطه با موضوع مطرح‌شده ترغیب کرده است و براساس آنچه مصاحبه‌شونده در طول مصاحبه مطرح می‌کند، سؤالات بعدی خود را شکل می‌دهد (حریری، ۱۳۸۵: ۱۵۳). پژوهشگر، ضمن برقراری ارتباط و جلب رضایت و اعتماد مصاحبه‌شوندگان برای همکاری صادقانه طی چندین مراجعه، بیان اهداف و ماهیت پژوهش و تأکید بر محرمانه و بی‌نام ماندن متن مصاحبه، به انجام مصاحبه و به دست آوردن حجم

فرصت آموختن و جامعه‌عمل پوشاندن به نقش‌های کج‌روانه است که به‌ویژه، از طریق خرده‌فرهنگ‌های بزهکار برای اعضای آن فراهم می‌آید (Cohen, 1968:152).

نظریه خرده‌فرهنگ: برخی از جامعه‌شناسان رفتار

کج‌روانه را به شکل هم‌نوایی افراد با خرده‌فرهنگ‌هایی می‌دانند که آنان به آنها تعلق دارند. خرده‌فرهنگ‌ها الگویی از ارزش‌ها، رفتارها و هنجارها هستند که در میان گروه‌های خاصی به سنت تبدیل می‌شوند. آنان شبکه‌های مهم مرجعی هستند که افراد از طریق آنها جهان را می‌بینند و آن را تفسیر می‌کنند. هنجارهای برخی از خرده‌فرهنگ‌های طبقه ضعیف، منشأ از دست دادن موقعیت‌های عادی هستند؛ چنان‌که اعضای یک گروه نوجوان خیابانی از هنجارهای خرده‌فرهنگ طبقه ضعیف حمایت می‌کند. این دیدگاه بر آن است که خرده‌فرهنگ‌های متعدد موجود در جامعه، به ایجاد ارزش‌ها و هنجارهایی منجر می‌شوند که به‌دلیل ناهمخوانی با هنجارهای مسلط در جامعه، رفتارکردن براساس آنها انحراف محسوب می‌شود (دانش و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۹).

نظریه گروه همسالان: براساس نظریه گروه همسالان،

متغیر برجسته دخیل در سوء‌مصرف مواد در نوجوانان، تأثیر همسالان است و نوجوان آنها را برای ارتباط خود بر می‌گزیند. مصرف مواد در تمامی موارد، به همسالان ارتباط دارد و سایر عوامل در ارتباط با این متغیر اصلی تأثیر خود را بر جای می‌گذارند؛ چنان‌که طی مطالعه‌ای مشخص شده که تشویق همسالان به مصرف مواد، بیشتر از سایر عوامل با این موضوع ارتباط دارد و بازداری همسالان نیز بیش از سایر عوامل با آن بی‌ارتباط است (Oetting & Beauvais, 1986).

رویکرد کنترل اجتماعی: نظریه‌های کنترل، فرض را بر

این قرار می‌دهند که رفتار افراد، رفتاری ضداجتماعی خواهد بود، مگر اینکه دیگران آنها را برای ترک آن هدایت کنند. افزون بر این، در تبیین‌های کنترل ادعا می‌شود که برخی افراد، هیچگاه با دیگران مهم، ارتباط نمی‌یابند و به همین دلیل، هیچ‌گاه کنترل‌های لازم را برای مهار رفتارهای ضداجتماعی،

تمام مقوله‌ها و مفاهیم به‌دست‌آمده را پوشش دهد. در فرایند مصاحبه و گفتگو با مشارکت‌کنندگان، به ملاک‌های اخلاقی همچون پیشگیری از آسیب قانونی، رضایت آگاهانه، رعایت حریم شخصی، حفظ گمنامی و رازداری نیز توجه شده و به مصاحبه‌شوندگان اطمینان داده شده است که گفته‌های آنها مسئله قانونی برای آنها ایجاد نمی‌کند. برای به دست آوردن رضایت مشارکت‌کنندگان، با کسانی مصاحبه شده است که برای مصاحبه به‌طور کامل رضایت داشته‌اند و اطلاعاتی نظیر موضوع پژوهش، هدف و شیوه انجام آن، تضمین گمنامی، تضمین رازداری و نحوه گزارش تحقیق در اختیار آنها قرار داده شده است. برای حفظ معیار گمنامی به‌جای آوردن نام آنها از اسامی مستعار استفاده شده و برای رعایت رازداری از انتشار اطلاعات خصوصی مشارکت‌کنندگان خودداری شده است.

نتایج پژوهش

در جریان تحلیل و کدگذاری باز و با بررسی سطر به سطر داده‌های پژوهش، تعداد ۱۰۸ مفهوم ابتدایی (کد باز) مشخص شده و در مرحله کدگذاری محوری با مرتبط کردن مقوله‌ها با یکدیگر، ۳۲ مقوله فرعی و درنهایت، در مرحله کدگذاری گزینشی ۸ مقوله هسته‌ای به دست آمده است که آنها عبارت‌اند از: قهوه‌خانه در دسترس، مصرف جایگزین، تکمیل‌کننده عیش، فشار دوستان، رهایی از نظارت خانواده، محیط نابسامان، مصرف در خانواده، کنجکاو و هیجان. این مقولات با تلخیص و کدگذاری گزینشی نظریه زمینه‌ای، مقوله هسته پژوهش را با نام قلیان نابهنجاری چنددانه برای ما آشکار کرده است.

قهوه‌خانه در دسترس

قهوه‌خانه‌ها قدمت زیادی در شهرها و روستاهای ایران دارد. با مشاهده کوتاهی در خیابان‌های شهر و مقایسه آن با سال‌های قبل می‌شود پی برد بر تعداد قهوه‌خانه‌ها و افرادی که در این

زیادی از اطلاعات اقدام کرده است. او پس از به دست آوردن آنها از طریق گفتگو در حین انجام مصاحبه هم از گفتگو یادداشت‌برداری کرده و این فرآیند تا مرحله اشباع نظری هم ادامه پیدا کرده است. مصاحبه‌ها در محل قهوه‌خانه انجام شده است تا مصاحبه‌شونده در وضعیت طبیعی فرایند مصرف قلیان را در زمینه‌ای طبیعی بازگو کند و هر مصاحبه نیز بین ۴۵ دقیقه تا یک ساعت طول کشیده است. با بیشتر مشارکت‌کنندگان بیش از یک بار به گفتگو نشستیم و برای نمونه، سؤالاتی از این جمله پرسیده شد: «چند وقت یک بار به قهوه‌خانه سر می‌زنید؟ چه شد که برای نخستین بار قلیان را تجربه کردید؟»

باتوجه به محوریت نقش پژوهشگر، در مطالعات کیفی دقت داده‌ها و اعتمادپذیری بسیار اهمیت دارد. در این مطالعه، برای اطمینان از صحت اطلاعات، منابع آن و روش جمع‌آوری داده‌ها از چند روش استفاده شد: ۱- ممیزی، ۲- بررسی به دست اعضا و ۳- مقایسه‌های تحلیلی. در روش ممیزی دو پژوهشگر به‌صورت ممیز بر مراحل انجام کار، مفاهیم و مقوله‌های به‌دست‌آمده و فرایندهای کدگذاری سه‌گانه و نیز ساخت مقوله محوری نظارت داشته‌اند. در شیوه بررسی به دست اعضا از نمونه مشارکت‌کنندگان خواسته شده است تا مضامین و مقوله‌ها را ارزیابی کنند و درباره صحت آنها نظر بدهند. در این مرحله، در برخی از مقوله‌ها و مفاهیم تجدید نظر شده است. مفاهیم و مقوله‌های مستخرج نیز چندین بار با اطلاعات خام مقایسه و مقابله شده است تا از صحت مفاهیم و انعکاس داده‌ها در مفاهیم مطمئن شویم.

تحلیل داده‌ها: تحلیل اطلاعات با روش کدگذاری نظری (Strauss & Corbin, 1998:143) با ۳ سطح کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی انجام شده است. پس از انجام این مراحل، مسئله اصلی و محوری در یکپارچگی رسیدن به مقوله‌های محوری است که به آن مقوله اصلی می‌گویند. مقوله اصلی از تمام مقولات پژوهش استخراج شده است و می‌شود آن را در چند کلمه خلاصه کرد؛ به‌طوری‌که

مصرف جایگزین

قلیان و قهوه‌خانه رابطه‌ای دوگانه با مواد مخدر و سیگار دارد. برخی آن را تکمیل‌کننده نشنگی مواد و الکل می‌دانند و برخی نیز آن را آسیبی سبک برای فرار از آسیب سنگین‌تر مواد تلقی می‌کنند. برخی از مشارکت‌کنندگان بر این تأکید داشته‌اند که قلیان، راهی برای فرار از اعتیاد به مواد مخدر است. آنها گفته‌اند برای فرار از دام اعتیاد به مواد مخدر، سراغ قلیان رفته‌اند. از نظر آنها مصرف قلیان در مقایسه با مواد مخدر، انگ اجتماعی کمتری به همراه دارد و در اجتماع راحت‌تر پذیرفته می‌شود. هزینه مالی کمتری دارد و خطرها و آثار محدودتری بر سلامت جسم به دنبال دارد؛ بنابراین، برخی از جوانان مصرف قلیان را به سیگار و مواد ترجیح می‌دهند. این وضعیت، به‌ویژه در محیط‌های اجتماعی که دسترسی به مواد مخدر راحت‌تر و ترس از مواد نزد خانواده‌ها بیشتر است، بیشتر دیده می‌شود؛ بر همین اساس، افراد قلیان را جایگزین یا دریچه فرار از مصرف سیگار و مواد تلقی می‌کنند. محمد،

از جمله افرادی است که گرفتار اعتیاد به سیگار بوده است:

«...قبلاً که سیگار می‌کشیدم خیلی اذیت می‌شدم. همیشه دهنم و لباسام بو می‌داد؛ برای همین موضوع، همیشه پیش دوست و آشنا کم می‌آوردم. همیشه با این تیکه‌کلاما که بوی بد میدی و چرا با این سن وسالت سیگار می‌کشی، جلوی بقیه تحقیر می‌شدم؛ برای همین تصمیم گرفتم به جوری ازین طعنه و پینه‌ها خلاص شم و این شد که قلیونا به جای سیگار انتخاب کردم...».

از نظر این افراد، قلیان نسبت به سیگار در نزد دیگران و در جامعه قبیح کمتری دارد. برخی در کنار خانواده خود قلیان می‌کشند و برای خانواده‌ها این موضوع امری عادی است؛ اما از سیگارکشیدن فرزندان خود بسیار نگران‌اند. صابر، از جمله جوانانی است که با این موضوع مواجه شده است:

«...قلیون الآن به جوری شده که بچه‌های کوچک و خانوما هم می‌کشن و مردم زیاد دید بدی نسبت بهش ندارن؛ اما سیگار به جوری که انگار مخصوص پیرمردا و آدمای درب و داغونه و همه به فرد سیگاری با به دید دیگه نگاه

مکان‌ها رفت و آمد می‌کنند، به شکل چشمگیری افزوده شده است. افراد رفت و آمد کننده در این قهوه‌خانه‌ها بیشتر جوانانی هستند که به اتفاق دوستانشان فضای قهوه‌خانه را برای گذران اوقات فراغت پر می‌کنند. یکی از مشارکت‌کنندگان (هوشنگ) دلیل خودش برای مصرف قلیان را افزایش تعداد قهوه‌خانه‌ها و دسترسی آسان به قهوه‌خانه در این شهر می‌داند. به گفته او افزایش تعداد قهوه‌خانه عامل اساسی در گرایش بیشتر دوستان و نزدیکانش به قلیان است:

«... هر جای این شهر نگاه می‌کنی قهوه‌خونه می‌بینی. روزبه‌روز هم تعدادشون بیشتر می‌شه؛ آخه شغل راحتی به و درآمد زیادی داره. چطور توقع دارین وقتی می‌بینم این‌همه جوان میرن تو قهوه‌خونه، من نرم؟ خب منم جوانم. نمی‌تونم طاقت بیارم. نه من، بلکه رفیقای صمیمی‌ام هم وقتی این وضعیت را می‌دیدن، اونهام قلیونی شدن...».

با گذری کوتاه و توفقی کوتاه می‌شود فهمید این قهوه‌خانه‌ها به‌جز مصرف قلیان، فضای خلوتی برای انجام رفتارهایی است که بسیاری از جوانان دور از چشم جامعه و والدینشان انجام می‌دهند. قهوه‌خانه‌ها و کافی‌شاپ‌ها به یکی از مکان‌های قرار ملاقات با دوستان و آشنایان و همچنین، قرار دخترها و پسرها تبدیل شده است. قهوه‌خانه‌ها و کافی‌شاپ‌ها با افزایش منوهای خود و ارائه طعم‌های متنوع قلیان و همچنین، فضای دل‌انگیز خود، در افزایش و جلب مشتری در این زمینه بسیار تأثیر دارند. عادل، نخستین تجربه قلیان را در جشن فارغ‌التحصیلی در یک قهوه‌خانه سنتی چنین توصیف کرد:

«.....دوست داشتم برای جشن فارغ‌التحصیلی‌ام دخترای کلاسمون باشن و جشن درست و حسابی بگیرم تا کسی کاری به کارمون نداشته باشه و بتونیم خوش بگذرونیم. این شد که به سفارش یکی از دوستانم، به قهوه‌خونه سنتی پیدا کردم و برای اینکه دوستانم و مهمونام راحت باشن، قلیان سفارش دادم و خودمم کشیدم؛ آخه بیشتر دوستانم قلیون می‌کشیدن...».

می‌کنم و براش ارزش و احترامی قائل نیستم...».

عده‌ای از جوانان، برای فرار از دام اعتیاد به مواد مخدر به قلیان کشیدن روی می‌آورند. فردین، از جمله افرادی محسوب می‌شود که چند سال در زمینه اعتیاد به تریاک سابقه داشته است؛ اما بعد از مدتی برای اینکه بتواند از اعتیاد دوباره به این مواد جلوگیری کند، به قلیان روی آورده است.

«... من یه کارگر ساده هستم. موقع کار خیلی بهم فشار می‌آورد و زود خسته می‌شدم، تا اینکه یه روز یکی از همکارام بهم پیشنهاد کرد برای بیرون اومدن از این وضعیت و راحت کار کردن، تریاک بکشم و منم کشیدم و به مرور زمان، بهش اعتیاد پیدا کردم. از اون روز، دیگه زندگی روز به روز بدتر و مشکل‌تر شد. تریاک خونه آدما آتیش می‌زنه. مخصوصاً تو این گرونی که نمی‌شه غذای درست و حسابی بخوری، من بدبخت روزی بیش از ۲۰ هزار تومن بابت تریاک می‌دادم. زندگیما به هم ریخته بود؛ تا اینکه به فکر ترکش افتادم و برای نرفتن دوباره به سمتش، قلیون کشیدم...».

تکمیل‌کننده عیش

مصرف‌کنندگان در کنار قلیان و سرکشی به قهوه‌خانه، انواع متنوعی از رفتارهای پرخطر را تجربه می‌کنند. مجتبی از افرادی است که قبل از اینکه قلیان مصرف کند، سیگار و همچنین، تریاک مصرف می‌کرد. او قلیان را نه اعتیادآور، بلکه سرگرم‌کننده می‌داند که بعد از تریاک، برای تفریح و سرگرمی مصرف می‌کند.

«..... من چند سالی میشه تریاک می‌کشم یا سیگار و بهشون اعتیاد دارم و دیگه نمی‌تونم نکشم؛ اما قلیان را از روی سرگرمی می‌کشم و بهش اعتیاد ندارم؛ آخه وقت نشئه‌شدن، می‌خوام یه ساعتی حالشو ببرم. قلیونی چاق می‌کنم یا میرم کافی‌شاپ، یه ساعتی قلیونی می‌کشم...».

کیوان ۲۷ ساله، از آن دسته افرادی محسوب می‌شود که مشروب به‌طور جدی به زندگی‌اش وارد شده است. او به مشروبات الکلی اعتیاد دارد و مصرف قلیان را برای افزایش

گیرایی مشروب انتخاب کرده است:

«.... من نزدیک به هفت سال است مشروب می‌خورم و برای بیشتر شدن گیرایی مشروب، قلیون می‌کشم...».

جواد، جوانی ۲۲ ساله و بیکار و دو سال زندانی بوده است و ارتباطش با خانواده خود خوب نیست و بیشتر با پدر و مادر خود درگیر می‌شود؛ به همین دلیل، با دوستان خود تا دیروقت بیرون و در خیابان است و علت قلیان کشیدنش را بیکاری و اافی‌اش می‌داند:

«... من یه آدم زندان رفته‌ام؛ هیشکی بهم اعتمادی نداره که بخواد بهم کار بده. همیشه بیکارم. دیگه آدم الف و بیکار مته من، باید یه جور خودشا سرگرم کنه. قلیون کشیدن برای من خیلی کار خوبیه؛ چون شب و روز بیکارم و با هر نوع آدمی می‌گردم. اگه قلیون نکشم، تریاکی و بنگی می‌شم؛ چون شرایطشا دارم. راحت معتاد می‌شم...».

فشار دوستان

قلیان، عمدتاً به‌صورت دسته‌جمعی و آن‌هم، بیشتر از طرف افرادی مصرف می‌شود که به قهوه‌خانه می‌آیند یا به همراه دوستانشان به آنجا مراجعه می‌کردند یا از بودن در کنار دیگران لذت می‌بردند. قلیان، به شکل بهانه‌ای برای دورهمی و گرد هم آمدن استفاده می‌شود؛ براین اساس، دوستان در گرایش افراد به مصرف قلیان، به‌طور مهمی نقش دارند. ناصر، از همان دسته از مشارکت‌کنندگانی است که اصرار بیش از حد دوستانش را عامل گرایش به قلیان می‌داند:

«... همیشه تو محلمون بهم می‌گفتن آقای سلامت؛ آخه من کاری به هیچی نداشتم. این قدر تو محله مسخره می‌شدم که این مسخره‌شدن آزارم می‌داد. چند تا از دوستانم همیشه بهم می‌گفتن بیا دست کم قلیون بکش؛ تا این قدر بهت طعنه زنن. اوایل خودداری می‌کردم؛ اما این قدر بهم اصرار کردن که نتونستم طاقت بیارم و بالاخره منم شدم مث همونا و قلیون شده یکی از تفریحاتم...».

غلامرضا دیدگاهی شبیه به ناصر دارد و اصرار دوستان برادرش را عاملی مؤثر در مصرف قلیان می‌داند که این افراد،

به‌مرور زمان به دوستان صمیمی خودش نیز تبدیل شدند: «...دوستای دادم می‌اومدن خونه ما و قلیون می‌کشیدن. کم‌کم با منم دوست شدن. اوایل از شون دوری می‌کردم؛ اما برای اینکه پاتوقشون توی خونه ما بود و منم باهاشون دوست شده بودم، اونقد بهم فشار آوردن تا منم بشم مث خودشون تا راحت‌تر بتونن قلیون بکشن و کسی مزاحمشون نباشه. خلاصه، از بس بهم اصرار کردن و فشار آوردن، منم نتونستم دووم بیارم...».

نقش و اثرگذاری گروه دوستان در گرایش یا عدم‌گرایش فرد به مواد، از جمله مقولات مهم و شایان توجه است. این امر، باتوجه‌به تأثیر گروه دوستان بر زندگی فرد در مواقع دوربودن از خانواده، بسیار مهم است. گروه دوستان، بعد از خانواده دومین عامل تأثیرگذار بر کنش‌ها و هویت‌پذیری جوان است. دوستان همتاساز افرادی‌اند که زمینه انحراف را برای سایر دوستان فراهم می‌کنند. درحقیقت، دوستان همتاساز افرادی‌اند که به انحراف دچار و برای همین، مایلند که اطرافیان و دیگر دوستان خود را هم به خوششان شبیه کنند.

رهایی از نظارت خانواده

رهایی از نظارت خانواده، یکی از مقولات مهمی است که در گرایش بسیاری از جوانان به قلیان به‌طور تعیین‌کننده‌ای نقش دارد. بسیاری از جوانان، بعد از رهایی از خانواده و والدین، به انحراف دچار می‌شوند. این جوانان در فضاهای جدید قرار می‌گیرند که امکان نظارت والدین و خانواده بر آنها کمتر می‌شود و به همین دلیل، گرایش به رفتارهای پرخطر، از جمله مصرف قلیان در آنها افزایش می‌یابد.

حامد، ۲۶ سال سن دارد و دورشدن از خانواده و پدر و مادر را برای مصرف قلیان دلیل می‌داند:

«...یادمه تا قبل از اینکه از خانوادم دور بشم، حتی نمی‌دونستم دود قلیون چیه و چه مزه‌ای میده؛ آخه بابا و مامانم رو اینجور چیزا حساسن و اگر می‌دونستن من قلیون می‌کشم، منو از خونه بیرون می‌کردن. منم برای همین کاری به هیچی نداشتم و بعد از ورودم به دانشگاه، تمام

کارهایی که در گذشته دوست داشتم، اما نمی‌تونستم انجام بدم رو جبران کردم. تو وضعیت دانشگاه و آزادی اونجا خدایش خیلی راحت می‌شد معتاد بشی...».

یکی از مواردی که باید به آن اشاره کرد، قرارگرفتن فرد در محیط سخت زندگی در دوران تحصیل و دوری از خانواده است؛ درنتیجه، فرد برای رهایی از این وضعیت سخت و به دست آوردن آرامش، احتمال دارد هر رفتاری انجام دهد. امین، دانشجوی رشته عمران، در محیط خوابگاه به کشیدن قلیان روی آورده است:

«... تو خونمون تا نصف شب با دوستانم بیرون بودم و شب می‌اومدم خونه غذای آماده می‌خوردم، راحت و بدون دردسر. از وقتی اومدم دانشگاه، تو خوابگاه نه رفیق درستی داشتم و نه سرگرمی‌ای. تا صب تو اتاق حیرون بودم. تا هشت بیشتر نمی‌تونستم بیرون باشم؛ برای همین رفتم با رفیقام خونه‌ای اجاره کردیم تا شاید بتونم آسایش داشته باشم و اونجا بود که قلیونی شدم...».

محیط نابسامان

یکی از عوامل اصلی که احتمالاً به‌طور بسزایی در شکل‌گیری شخصیت فرد تأثیر دارد، محل سکونت است. دوره کودکی و نوجوانی دوره‌هایی حساس در زندگی فرد هستند و در شکل‌گیری شخصیت به‌صورت تعیین‌کننده‌ای نقش دارند. شکل‌گیری شخصیت فرد در این دوران، از وضعیت و محل سکونت فرد بسیار تأثیر می‌پذیرد. این مقوله، از مفاهیم مکان نامساعد زندگی، رواج شغل‌های کاذب، حاشیه‌نشینی و زندگی با معتادان استخراج شده است که هرکدام، به شکل بسزایی در زندگی افراد اثر دارند. مصیب، دانشجوی ارشد رشته جغرافیا، از جمله افرادی محسوب می‌شود که از دوران کودکی در محله‌ای حاشیه‌ای بزرگ شده و برای این موضوع بسیار ناراحت است. او معتقد است عمرش بیهوده سپری شده:

«... جایی بزرگ شدم که دورتادور خونمون آدمای معتاد زندگی می‌کردن. خدا را شکر می‌کنم که من مث اونا نشدم؛ اما برای این موضوع بسیار ناراحتم که کاش تو به

آماده کردن قلیان برای پدر، تحریک مصرف در خانواده، خانواده معتاد، عادی بودن مصرف در خانواده و اعتیاد اقوام و آشنایان استخراج شده است.

منوچهر، ۲۲ سال سن دارد و از همان کودکی شاهد بوده است که پدرش قلیان می‌کشد و به مرور زمان، سعی کرده است رفتاری مانند پدرش داشته باشد:

«...بابام با دوستاش بیشتر تو خونه ما بساط قلیون داشتن. خیلی حال می‌کردن. منم کنار دستشون می‌نشستم و نگاه می‌کردم و کلی بهم خوش می‌گذشت. کم‌کم که بزرگ شدم، به مرور زمان به قلیون علاقه‌مند شدم و الان هم که متأهل شدم، مثل بابام با دوستانم دورهم می‌شینیم و بساط قلیون پهن می‌کنیم...»

رحیم، از جمله جوانان جیرفتی است که عامل گرایش به قلیان را اعتیاد برادرش به آن می‌داند و با دیدن قلیان کشیدن برادرش، به طرف قلیان سوق پیدا کرده است:

«... از وقتی یام میاد، از مدرسه که می‌اومدم، داداشم رو می‌دیدم که تو خونه داره قلیون می‌کشه. اوایل نگاهش می‌کردم تا ببینم چه جور می‌کشه؛ اما کم‌کم که بزرگ‌تر شدم، دیگه نگاه کردن راضیم نمی‌کرد. دوست داشتم خودمم تجربه کنم و اینو بدونم که قلیون چیه که این‌قد می‌کشه. اوایل یک و دو پک بیشتر نمی‌کشیدم؛ اما کم‌کم کشیدنم بیشتر شد...»

کنجکاوی و هیجان

یکی از دلایل اصلی که به گرایش بیشتر جوانان به قلیان منجر شده، کنجکاوی افراد است. عده‌ای از افراد هیجانانگیز شدید درونی دارند که مانع می‌شود شخص سکوت اختیار کنند. این حالات و احساسات درونی شخص را بر می‌انگیزد که به دنبال واقعه مدنظر برود و آن را تجربه کند. تعدادی از مشارکت‌کنندگان، همواره در پی تجربه امور و مسائلی بودند که دیگران آنها را منفی تلقی می‌کردند. ناصر، از افرادی محسوب می‌شود که به دنبال آن است تا هر چیزی را تجربه کند:

محلله دیگه بزرگ می‌شدم. شاید الان حال و روزم بهتر بود و برای خودم کسی شده بودم؛ اما بازم خدا را شکر می‌کنم که از محلمون، قلیون و گاهی سیگار کشیدن به ارث بردم و به بقیه مواد گرفتار نشدم...»

آرمین، از جمله افرادی است که حدود دو سال می‌شود که قلیان مصرف می‌کند:

«...من خیلی دوست داشتم به جای اینکه بشینم تو خونه کنار این قلیون و هدر دادن عمرم و مریض کردن خودم، برم ورزش کنم و فوتبال یا والیبال یا بدنسازی برم؛ اما هر جای می‌خوای بری دنبال ورزش، باید پول خرج کنی و من پول به اون صورت ندارم. بخوام برای ورزش پولی بدم، به جاش میام این تنباکوی ۳ هزار تومنی را ۱۰ روز می‌کشم و ۱۰ هزار تومن را یک دفعه برای سالن فوتسال و والیبال نمی‌دم...»

امیر، جوانی ۲۲ ساله، چهره‌ای بسیار زیبا دارد و به گفته خودش، حدود ۱ سال است که برای پرکردن اوقات فراغت قلیان مصرف می‌کند و وقتی درباره دلیل مصرفش از او سؤال شد، این چنین پاسخ داد:

«...تقریباً پارسال بود که قلیون وارد زندگیم شد. یادمه دو سه بار رفتیم سالن فوتبال بازی کنیم؛ اما وقت سالن گیرمون نیومد و برگشتیم. این وضعیت حوصلم رو سر برد و بی‌کار نمی‌تونستم سر کنم؛ تا اینکه در موقع یکی از این برگشت‌ها از سالن، به پیشنهاد یکی از دوستانم رفتیم کافی‌شاپ...»

مصرف در خانواده

یکی از دلایلی که بیشتر جوانان به کشیدن قلیان گرایش پیدا می‌کنند، اعتیاد خانوادگی و خانواده معتاد است. متولدشدن در خانواده‌ای که از دوران کودکی در آن قلیان وجود دارد، نسبت به خانواده‌های سالم، احتمال گرایش فرد را به آن بیشتر می‌کند. والدین مصرف‌کننده قلیان، بر گرایش فرزندان بسیار تأثیر دارند؛ زیرا پدر و مادر اولین کسانی‌اند که کودک از آنها تقلید می‌کند. این مقوله مهم، از مفاهیمی از قبیل اعتیاد پدر،

«بعضی‌ها روحیه‌شون طوری هست که آرومن و دنبال کنکاش نیستن که از هر چیزی سر در بیارن؛ اما من از این دسته از آدمای نیستم که بخوام گوشه‌گیر باشم و سرم تو لاک خودم باشه. من همیشه دنبالم بدونم چی به چیه؛ ولی هیچ‌وقت کسی نبود راهنماییم کنه که چی خوبه و چی بده. قلیونا وقتی دیدم و کنجکاو شدم که تجربش کنم، بچه دبیرستانی بودم».

از دیگر ویژگی‌های فردی مشارکت‌کنندگان، وجود روحیه هیجان‌خواهی و تنوع‌طلبی در این افراد است که باتوجه به مصاحبه‌های انجام‌شده، این روحیه تنوع‌طلبی و کنجکاوای یکی از دلایل عمده این گرایش به حساب می‌آید. عده‌ای از افراد به دنبال آن هستند که مسائل متفاوت را تجربه کنند و از انجام امور تکراری دوری می‌کنند. روحیه درونی آنها نوعی حس جستجوگرانه است که مانع می‌شود امور تکراری را انجام دهند. روح‌الله از همین دسته از افراد شمرده می‌شود که حس هیجان‌خواهی در او زیاد است؛ به طوری که دوست دارد هر چیز پرهیجانی را تجربه کند:

«... من کلاً کارای تازه و پرهیجان را دوست دارم. قبل از اینکه قلیان بکشم، تو دوران مدرسه در انجام سکس سابقه داشتم. بعد سیگار کشیدم و الآن قلیون کشیدم؛ اما دوست ندارم آن را ادامه بدهم و به‌زودی احتمال تجربه‌کردن سایر مواد مخدر زیاد است؛ آخه دوست دارم زیرویم هر چیزی را در بیاورم و دست‌کم یه بار تجربش کنم...».

نتیجه

مقوله‌نهایی به‌دست‌آمده از مصاحبه‌ها و کدهای مستخرج از آن «ناهنجاری چند دامنه» است. این مقوله، مقولات و مفاهیمی را در بر می‌گیرد که به عوامل و وضعیت متفاوتی اشاره دارند و زمینه را برای مصرف قلیان فراهم می‌کنند. نمی‌شود علل و زمینه‌های مصرف قلیان را به موارد جزئی و محدود خلاصه کرد. مصرف قلیان، به‌صورت یک ناهنجاری چنددامنه، هم از محیط و گستره زندگی روزمره همراه با ناهنجاری تأثیر می‌پذیرد و هم رفتارهای چندگانه مخاطره‌آمیز و ناهنجار را به دنبال دارد. در میان زمینه‌های مختلف

بررسی‌شده، دسترسی به قلیان از مهم‌ترین دلایل مصرف آن در بین پسران جوان است و این دسترسی عمدتاً از سه طریق اتفاق می‌افتد: نخست از طریق خانواده، دوم دوستان و آشنایان و سپس قهوه‌خانه‌های موجود در محل زندگی. خانواده، همان‌طور که بیان و در مصاحبه‌ها به آن اشاره شد، نخستین و اصلی‌ترین زمینه‌ای است که به آشنایی و گرایش افراد با قلیان منجر می‌شود. اعتیاد پدر و مادر و مصرف قلیان به دست آنها بر گرایش فرزندان به مصرف قلیان بسیار اثر دارد؛ به طوری که به‌جز پدر و مادر، سایر اعضای خانواده از جمله برادر و خواهر بزرگ‌تر نیز بر این گرایش بسیار تأثیر دارند. دوستان، عامل دیگری هستند که جوانان به آن اشاره کرده‌اند و آنها را عامل مهمی در گرایش به قلیان می‌دانستند. جوانان، به‌ویژه افرادی که از نظارت خانواده و پدر و مادر دور هستند و در زمان دوری از خانواده به قلیان گرایش پیدا کرده‌اند، عامل اصلی گرایش به آن را دوستان می‌دانستند. زمینه مهم دیگر، قهوه‌خانه‌هایی است که مکان اصلی مصرف قلیان‌اند. پسران شرکت‌کننده در این پژوهش، قهوه‌خانه را به‌صورت فضایی برای خودنمایی در فراغت درک می‌کنند. جوانان به دلیل داشتن وقت آزاد و نداشتن شغل و درآمد مناسب، برای پرکردن اوقات فراغت به چنین مکان‌هایی رفت و آمد می‌کنند. کمبود امکانات ورزشی و تفریحی سالم و مناسب، در کنار افزایش بیش از حد قهوه‌خانه‌ها عاملی اساسی در روند گرایش بیشتر جوانان به قلیان است.

در میان نظریه‌هایی که مرور شد، عمدتاً نظریه دسترس‌پذیری و آمادگی با یافته‌ها هماهنگ است. این نظریه، به این موضوع اشاره دارد که در صورت زیادبودن میزان دسترسی فرد به مواد مخدر، او معتاد می‌شود (Smart, 1977:59-63). همچنین، نظریه دیگر مطرح‌شده در این رابطه، به نظریه بوم‌شناختی معروف است و به این مسئله اشاره دارد که بعضی از محله‌های زندگی مرکز عمده خلاف و انحراف است و این به دسترسی افراد به انحراف منجر می‌شود (غنچی، ۱۳۸۶: ۱۹۲). مسئله دیگری شایان توجه، یادگیری است. منظور از

استفاده می‌کنند.

زنجیره انحراف، درباره مصرف قلیان قابل بحث است؛ بدین معنا که مصرف قلیان عمدتاً با مصرف سایر مواد دخانی و مخدر همراه می‌شود. در واقع، اعتیاد افراد به سایر مواد مخدر و مشروبات الکلی و همچنین، انجام سایر کج‌روی‌ها و انحرافات اخلاقی زمینه را برای مصرف قلیان فراهم می‌کند. عده زیادی از مشارکت‌کنندگان، مصرف قلیان را به دنبال اعتیاد به مواد مخدر و سایر انحرافات می‌دانستند. این دسته از افراد، سایر انحرافات را در زندگی تجربه کرده‌اند و مصرف قلیان را هم بر سایر انحرافات اضافه می‌کنند. همچنین، این مصرف از لحاظ اجتماعی برای آنها قبح ندارد. بسیاری از این افراد قلیان را مثبت می‌دانستند و قبح و زیان آن را نسبت به سایر مواد، کمتر می‌دانند؛ در حالی که اعتیاد به قلیان، به مرور زمان به گرایش جوان به سایر انحرافات و مسائل غیر اخلاقی منجر می‌شود. علت این مسئله، به رفت و آمد فرد به قهوه‌خانه‌ها و هم‌نشینی با افراد منحرف و کچرو بر می‌گردد. در رابطه با این بحث، نظریه کج‌روی اجتماعی مطرح شده است که به این مبحث اشاره دارد که معتادان و افراد متمایل به مصرف به قلیان، پیش از مصرفشان کچرو اجتماعی بودند و این موضوع، کج‌روی آنها را ادامه داده است (Hill et al., 1960: 127-139).

در پایان، براساس مجموع مشاهدات میدانی و تحلیل مصاحبه‌ها می‌توان گفت مصرف قلیان، فعالیتی اجتماعی از نوع دورهمی است. بسیاری از پسران مصرف‌کننده قلیان، به خود قلیان زیاد علاقه ندارند و از بسیاری از زیان‌های آن آگاهند و حتی جنبه‌های فیزیولوژیک و عصبی آن نیز برایشان مهم نبوده است. به نظر می‌رسد آنها بیشتر به دنبال آن هستند تا از این طریق و به بهانه قلیان‌کشیدن، با دوستان خود دور هم باشند؛ به عبارت دیگر، قلیان از لحاظ اجتماعی و فرهنگی ابزاری برای دور هم آمدن و فراهم کردن فضایی برای گفتگو و ابراز وجود جمعی است. انسان‌ها در همه جای دنیا نیاز دارند در فضایی صمیمانه و مبتنی بر نشاط دور هم جمع

یادگیری این است که فرد مصرف قلیان را از دیگران می‌آموزد و این موضوع بیشتر به دوران کودکی فرد بر می‌گردد که در خانواده از پدر و مادر و اعضای دیگر خانواده قلیان‌کشیدن را یاد می‌گیرد. در خصوص این بحث، گذشته از این نظریه‌ها نظریه یادگیری هم مطرح شده است که با نتایج ما هماهنگ است. این نظریه به این مورد اشاره دارد که اعتیاد در بین جوانان در نتیجه یادگیری کج‌رفتاری از دوستان است (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۴۰-۱۳۹). همچنین، در این رابطه نظریه دیگر، نظریه یادگیری چندمرحله‌ای است که به این موضوع اشاره دارد که اعتیاد فرد، نخست در خانواده‌ها و سپس تحت تأثیر گروه دوستان آموخته می‌شود.

مصرف قلیان در بین بسیاری از خانواده‌ها به خصوص قشر مرفه محدودیتی ندارد. این مسئله در بین پسران جوان گاهی جنبه مد پیدا می‌کند؛ زیرا از این طریق آنها توجه دیگران را به خود جلب می‌کنند. کافی است شب‌ها با نگاهی به قهوه‌خانه‌ها و کافی‌شاپ‌ها و همچنین، پارک‌ها به این روند روبه‌رشد پی ببریم. در این زمینه، نظریه مرحله‌ای مطرح شده است که براساس آن، مصرف مواد و قلیان ابتدا برای تفریح و سرگرمی و پرکردن اوقات بوده و به مرور زمان به گرایش بیش از حد فرد به آن انجامیده است (Kandel, 2002). گاهی نیز مصرف قلیان به صورت یک فعالیت جانبی است؛ یعنی عده‌ای از افراد قلیان را در کنار سایر مواد مصرف می‌کنند. طبق مصاحبه‌های انجام‌شده، مشخص شده عده‌ای از افراد اعتیادشان به قلیان در کنار سایر مواد و مصرف قلیان برای عده‌ای از افراد یک کنش تکمیل‌کننده است؛ یعنی عده‌ای از جوانان، در کنار مصرف سایر مواد از قلیان هم استفاده می‌کنند. عده‌ای از این افراد برای افزایش گیرایی مشروبات الکلی بعد از مصرف مشروبات قلیان مصرف می‌کنند و همچنین، این مسئله درباره سایر مواد چون تریاک و حشیش هم گفتنی است. درحقیقت، این گروه به قلیان اعتیاد چندانی ندارند؛ بلکه اعتیاد آنها نسبت به سایر مواد اعتیادآور است و از قلیان، به شکل یک ابزار تکمیل‌کننده برای سایر مواد

جایگزین‌های مناسب مدیریت شود. یکی از زمینه‌های گرایش جوانان به مصرف قلیان، کمبود امکانات ورزشی و تفریحی مناسب برای گذران اوقات فراغت است. بیکاری و زمان خالی یکی دیگر از عوامل گرایش به قلیان و سایر رفتارهای پرخطر است. فراهم شدن زمینه مناسب شغلی برای جوانان تا حدودی از اعتیاد به مواد مخدر و انحراف می‌تواند جلوگیری کند.

محدودیت‌های پژوهش: یکی از مهم‌ترین محدودیت‌ها بی‌میلی افراد برای انجام مصاحبه بود. هرکدام به طریقی به دنبال فرارکردن از گفتن واقعیت بودند و همچنین، سعی داشتند مصاحبه را سریع تمام کنند. مشکل دیگری که در قهوه‌خانه‌ها با آن روبه‌رو شدیم، بی‌میلی صاحبان قهوه‌خانه به گفتگوکردن پژوهشگر با افراد قلیانی بود؛ زیرا بیشتر آنها نگران بودند قهوه‌خانه بسته شود و به هر فردی برای ورود به درون قهوه‌خانه اجازه نمی‌دادند. مشکل دیگری که در حین مصاحبه با آن روبه‌رو شدیم، نبودن مکان مناسب برای مصاحبه بود؛ زیرا بیشتر افرادی که باید با آنها مصاحبه می‌شد، در قهوه‌خانه‌ها حضور داشتند و قهوه‌خانه‌ها مکان شلوغ و پررفت‌وآمدی است و این موضوع، برای مصاحبه‌های دشواری‌هایی را به دنبال داشت. پژوهشگران، با صحبت‌های مکرر با مراجعه‌کنندگان به قهوه‌خانه‌ها و صاحبان قهوه‌خانه‌ها رضایت آنها را برای مشارکت در یک گفتگوی صمیمانه فراهم کردند.

منابع

آقاملایی، ت. و زارع، ش. (۱۳۸۶). «الگوی استعمال سیگار و قلیان در جمعیت بزرگ‌تر از ۱۵ سال بندرعباس، یک مطالعه کیفی»، *مجله پزشکی هرمزگان*، س ۱۱، ش ۴، ص ۲۴۵-۲۴۱.

اراضی، ح؛ حسینی، ر. و رحیم‌زاده، م. (۱۳۹۲). «مقایسه میزان استعمال قلیان و سیگار در بین دانشجویان تربیت‌بدنی و غیرتربیت‌بدنی»، *فصلنامه دانشگاه علوم پزشکی جهرم*، دوره ۱۱، ش ۳، ص ۶۳-۵۷.

شوند و در صورت نبودن بسترهای اجتماعی و فضای لازم برای دورهم آمدن کم‌خطر، ممکن است دورهم جمع شدن و گفت‌ووشنود دوستانه، در فضایی همراه با رفتارهای پرخطر همراه شود. به نظر می‌رسد در جامعه معاصر ایران، وضعیت و مهارت‌های لازم برای دور هم جمع شدن و گپ و گفتگوهای دوستانه ضعیف شده و در چنین بستری قلیان و برخی دیگر از رفتارهای پرخطر جمع‌محور، در حال گسترش است. پسران جوان با مضیقه‌های اجتماعی، شغل، فراغت و گردهمایی روبه‌رو هستند. برخی این نیاز مهم اجتماعی را با شیوه‌های سازنده برآورده می‌کنند و عده‌ای نیز با گرد هم آمدن در قهوه‌خانه یا خانه‌های مجردی و شخصی، در پارک‌ها و... با قلیان و رفتارهای پرخطر اوقات خود را می‌گذرانند. این عده هرچند محدود هم باشند، در زنجیره‌ای از ناهنجاری و رفتارهای پرخطر گرفتار می‌شوند که این موضوع، برای خودشان و دیگران ممکن است پیامدهای غیرسازنده به همراه داشته باشد.

پیشنهادها: امروزه، مصرف قلیان در حال افزایش است و تعداد بسیاری از افراد روزبه‌روز به آن گرایش پیدا می‌کنند. این مصرف به طرف گروه‌های سنی کمتر و همچنین، زنان نیز سرایت کرده و قبح اجتماعی آن روزبه‌روز در حال کاهش است. باتوجه به حساسیت موضوع و دستیابی به شناخت عمیق مسئله، توسعه تحقیقات کیفی در این زمینه لازم است و این تحقیقات باید در میان زنان و دختران جوان نیز انجام شود. همچنین، پیشنهاد می‌شود تحقیقات کیفی در میان قهوه‌خانه‌داران و انگیزه‌ها و تجربه‌های آنها انجام شود.

ازجمله عوامل اصلی و شاید اصلی‌ترین عامل اعتیاد به قلیان و سایر مواد مخدر، قرارگرفتن فرد در خانواده‌های نابسامان و مصرف‌کننده قلیان است؛ بنابراین، در این زمینه باید به آگاهی خانواده‌ها و به‌ویژه پدر و مادر، یعنی الگوی رفتاری فرزندان، بیش‌ازپیش توجه شود. تعداد قهوه‌خانه و فضاها و ابزارهای مصرف قلیان رو به افزایش است و این موضوع به پژوهش و برنامه‌ریزی اساسی نیاز دارد تا با

- جهانپور، ف.؛ واحدپرست، ح.؛ روانیپور، م. و عضدی، پ. (۱۳۹۳). «علل گرایش به مصرف قلیان در نوجوانان و جوانان: یک مطالعه کیفی»، *مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت*، س ۳، ش ۴، ص ۳۴۸-۳۴۰.
- حاجوندی، ع. و قائدی، ح. (۱۳۸۴). «مصرف قلیان در دوران بارداری و تأثیر آن بر کم وزنی هنگام تولد و دیگر مشخصه‌های سلامت نوزادان» *کومش*، ش ۱، ص ۸۸-۸۳.
- حریری، ن. (۱۳۸۵). *اصول و روش‌های پژوهش کیفی*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- دانش، پ.؛ ملکی، ا. و نیازی، ز. (۱۳۹۲). «نظریه زمینه‌ای درباره علل اعتیاد زنان معتاد زندانی در زندان مرکزی اصفهان»، *فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی- فرهنگی*، دوره ۱، ش ۴، ص ۱۴۵-۱۲۵.
- دهداری، ط.؛ جعفری، ع. ر. و جوینی، ح. (۱۳۹۱). «بررسی دیدگاه‌های دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تهران درباره عوامل مؤثر بر مصرف قلیان»، *مجله علوم پزشکی رازی*، دوره ۱۹، ش ۹۵، ص ۲۴-۱۷.
- رضاخانی مقدم، ح.؛ شجاعی زاده، د.؛ صادقی، ر.؛ پهلوان زاده، ب.؛ شکوری مقدم، ر. و فاتحی، و. (۱۳۹۱). «بررسی شیوع و علل گرایش به مصرف سیگار و قلیان در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تهران در سال تحصیلی ۱۳۸۹-۹۰»، *فصلنامه علمی پژوهشی دانشکده بهداشت یزد*، س ۱۱، ش ۴، ص ۱۹-۱۰.
- سهراب زاده، پ. و پرنیان، ل. (۱۳۹۴). «مطالعه کیفی مصرف قلیان در بین دختران و زنان جوان شهر شیراز»، *مجله زن در توسعه و سیاست*، دوره ۱۳، ش ۲، ص ۲۲۴-۱۹۳.
- سلیمی، ع. و داوری، م. (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی کج‌روی*، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- صدیق‌سروستانی، ر.ا. (۱۳۸۳). *آسیب‌شناسی اجتماعی جامعه انحرافات اجتماعی*، تهران: انتشارات آن.
- غنجی، ع. (۱۳۸۶). *کلیات مواد مخدر*، تهران: انتشارات معاونت آموزشی ناجا.
- فکوهی، ن. و انصاری‌مه‌آبادی، ف. (۱۳۸۲). «اوقات فراغت و شکل‌گیری شخصیت فرهنگی، نمونه موردی دو دبیرستان دخترانه شهر تهران» *نامه انسان‌شناسی*، دوره ۱، ش ۴، ص ۸۹-۶۱.
- گیدنز، آ. (۱۳۷۸). *جامعه‌شناسی*، ترجمه: منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- مجدزاده، ر.؛ زمانی، ق. و کاظمی، ح. (۱۳۸۱). «بررسی کیفی عوامل گرایش مردم هرمزگان به استعمال قلیان و راه‌های مناسب مبارزه با آن»، *مجله پژوهشی حکیم*، دوره ۵، ش ۳، ص ۱۸۷-۱۸۳.
- Chein, I. (1966) "Psychological, Social and Epidemiological Factors in Drug Use", *INDA Research Monography*, 30(1): 76-82.
- Cohen, Albert, K. (1972) "Deviant Behavior. In Sill, David L. (Ed). "International Encyclopedia of Science", *Mcmillan Company & the Free Press*, 4: 148- 155.
- Fielder, R. L. Carey, K. B. & Carey, M. P. (2012) "Prevalence, Frequency, and Initiation of Hookah Tobacco Smoking Among First-Year Female College Students: A One-Year Longitudinal Study", *Addictive Behaviors*, 37(2): 221-224.
- Javed, F. Chotai, M. Mehmood, A. & Almas, K. (2008) "Knowledge, Attitudes and Practice of University Students Regarding Waterpipe Smoking in Pakistan", *National Library of Medicine National Institutes of Health*, 12(9): 1077-1084.
- Hadidi, K.A. Mohammed, F.I. (2004) "Nicotine Content in Tobacco Used In Hubble-Bubble Smoking", *Saudi Med*, 25(7): 912-7.
- Heatherton, T. F. Kozlowski, L. T. Frecher, R. C. Fagerstrom, K. O. (1991) "The Fagerstrom Test for Nicotine Dependence: A Revision of the Fagerstrom Tolerance Questionnaire", *British Journal of Addiction*, 86: 1119-1129.

- Heinz, A. (2013) "Use Patterns and Contexts, Social Norms and Attitudes, Harm Perception Psychological Correlates and Co-Occurring Substance Use Contents Lists Available at Sciverse Sciencedirect", *Addictive Behaviors*, 3(1): 2751-2760.
- Hill, H.E. Haertzen, C.A. and Glaser, R. (1960) "Personality Characteristics of Characteristics of Naracotic Add as Indicated by The MMPI", *Journal of General Psychology*, 62: 127-139.
- Kandel, D. (2002) *Examining the gateway hypothesis: stages and pathways of drug involvement*. New York: Cambridge university press.
- Lea, M. M. Alanna, S. Robin, J. B. & Steve, R. M. (2013) "Hookah Use Prevalence, Predictors, and Perceptions Among Canadian Youth: Findings from The 2012/2013 Youth Smoking Survey", *Caner Causes Control*, 26(6): 831-838.
- Momenan A.A. Sarbandizaboli, F. Etemadi, A. Azizi, F. (2007) "Pattern of Waterpipe (Ghalyan) Use Among Intermediate and High School Students: A Crosssectional Study in Tehran, Iran", *Payesh Health Monit J*, 6(2): 135-144.
- Oetting, E. R. & Beauvais, F. (1986) "Peer Cluster Theory, Socialization Characteristics and Adolescent Drug Use: A Path Analysis", *Journal of counseling psychology*, 34: 205-213.
- Prymark, B. A. Shensa, A. Kim, K. H. Carroll, M. V. Hoban, M. T. Leno, E. V. Essenberg, T. Dacheille, K. H. & Fine, M. J. (2013) "Water Pipe Smoking Among U.S. University Students", *National Library of Medicine National Institutes of Health*, 15(1): 29-35.
- Roskin, J. Aveyard, P. (2009) "Canadian and English Students' Beliefs About Waterpipe Smoking: A Qualitative Study", *BMC Public Health*, 9(10): 1-7.
- Smart, C. (1977) *Women, Criminal and Criminology*, Rutledge and Kegan paul.
- Spotts, J.V. and Shontz, F.C. (1980) *Cocaine Users: A Representative Case Approach*, New York: Free Press.
- Sterling, K. L. & Mermelstein, R. (2011) "Examining Hookah Smoking Among a Cohort of Adolescent Ever Smokers", *Journal ListNicotine Tob Res*, 13(12): 1202-1209.
- Strauss, A. L. & Corbin, J. (1998) *Basices of Qualititative Research*. London: Sage.
- Winick, C. (1974) *A sociological theory of the genesis of drug dependence*, Sociological Aspects of Drug Dependence, Cleveland: CRC Press: 314-320.